

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

UDK: 378 (497.7)

ISSN: 1409-9187

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

2021

ФАКУЛТЕТ ЗА
ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ГОДИНА 10

VOLUME X

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK**

2021

ГОДИНА 10

VOLUME X

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
YEARBOOK
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

За издавачот/ For publisher
Проф.д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Мишко Цидров
проф. д-р Дејан Мираковски
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph. D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D.
Prof. Misko Dzidrov, PhD
Prof. Dejan Mirakovski, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD

Редакциски одбор

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Снежана Мирасчиева
проф. д-р Снежана Јованова Митковска
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Никола Смилков
проф. д-р Виолета Николовска
проф.д-р Трајче Стојанов
проф.д-р Деспина Сивевска
проф. д-р - Ирена Китанова
проф. д-р Билјана Митевска Попевска
проф. д-р Даниела Коцева

Editorial staff

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD
Prof. Sonja Petrovska, PhD
Prof. Snezana Mirascieva, PhD
Prof. Snezana Jovanova Mitkovska, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD
Prof. Blaze Kitanov, PhD
Prof. Nikola Smilkov, PhD
Prof. Violeta Nikolova, PhD
Prof. Trajce Stojanov, PhD
Prof. Despina Sivevska, PhD
Prof. Irena Kitanova, PhD
Prof. Biljana Mitevaska Popevska, PhD
Prof. Daniela Koceva, PhD

Главен и одговорен уредник /

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска

Managing editor

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD

Технички уредник

доц. д-р - Верица Јосимовска

Editor in chief

Docent Verica Josimovska, Ph.D.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Снежана Кирова
(англиски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Snezana Kirova
(English)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

ISSN 1409-9187

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office
Goce Delcev University – Štip
Faculty of philology
Krstе Misirkov 10-A
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СВ. КЛИМЕНТ КАКО ДЕЛ ОД ПРЕДИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА ФИЛОСОФИЈА

Трајче Стојанов

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
trajce.stojanov@ugd.edu.mk

Апстракт

Свети Климент не е само просветител и основач на првиот словенски универзитет во Охрид. Тој не е само добар, морален лик, туку е и првиот етичар кој ги поставил темелите на една оригинална теорија во Етиката. Можеме да кажеме дека една третина од неговите повеќе од сто текстови се етички трудови. Оттука, може слободно да се каже дека Свети Климент е нашиот прв етичар, основоположник на Етиката како наука за словенскиот народ. Овој труд ќе ја подвлече таа улога на Св. Климент и ќе се обиде да ја отслика основата на неговото етичко учење.

Клучни зборови: *Св. Климент, етика, етичар, православно христијанство, доблест, порок.*

ST. KLIMENT AS A PART OF THE PRE-HISTORY OF MACEDONIAN PHILISOPHY

Trajce Stojanov

Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University, Stip
trajce.stojanov@ugd.edu.mk

Absract

St Kliment is not merely an educator and founder of the first Slavic university in Ohrid. He is not just a good, moral character, but he is also the first ethicist who laid down the foundation of one original theory in Ethics. We may say that one third out of his more than hundred texts are ethical papers. Hence, we can freely say that St. Kliment is our first Ethicist, founder of Ethics as science for Slavic people. This paper will underline that role of St. Kliment and will try to depict the basis of his ethical teaching.

Key words: *St. Kliment, Ethics, Ethicist, Orthodox Christianity, Virtue, Vice.*

Св. Климент како дел од предисторијата на македонската философија

Вовед: можна ли е национална философија!?

Пред воопшто да се навлезе во елаборација на тезата поставена уште во насловот, мора истата пошироко да се контекстуализира како би се оправдала. Имено, пред да се зборува за Св. Климент како дел од македонската философија, макар и од нејзината, како тоа го нарековме „предисторија“, треба да се одговори на прашањето: а можна ли е воопшто философијата како национална!?

Прашањето е суштинско, онтолошко би рекле, затоа што задира во самата природа и суштина на философијата и науката? Прашањето е повеќе од формално и методолошко. Имено, постои ли воопшто нешто такво како *национална философија*? Познава ли философијата такви граници, зар таа не е универзална по своето значење, а само и исклучиво индивидуална како израз на некој поединечен гениј!?

Ако има „национална“ философија, ја „унижува“ ли тоа философијата, одземајќи ѝ ја научноста, преку одземање на универзалноста!? Затоа што, ќе се согласиме, нема „германска алгебра“ или „француска хемија“ или „британска биологија“. А нема, затоа што ниту биологијата, ниту хемијата, најмалку математиката зависат од националните особености, или од било какви општествено-историски контексти, барем не во релевантноста на резултатите! Дали тоа значи дека философијата не е наука!? Се разбира, дека нема да бидеме први, ако ѝ го одречеме научниот статус на философијата, многумина, како философи, така и научници, не ја сместувале философијата помеѓу науките, или попрецизно, многумина ја сметале за засебна сфера помеѓу науката, уметноста и религијата. Но, сепак, никој не ѝ го одзел „научниот статус“ во оваа суштинска смисла, во смисла на вистините до кои доаѓа и резултатите. Затоа што, независно како методолошки философијата доаѓа до вистината (заради што многумина не ја третираат како наука во оваа емпириска, егзактна смисла), сепак, никој не ги одрекува нејзините вистини и резултати како такви. Но, ако ја одречете универзалноста на тие вистини и резултати, преку нејзиното локализирање како национална, тогаш философијата станува ненаучна, не само во оваа методолошка смисла, туку и во суштинска!

Ние, сепак стоиме на ставот дека секоја философија и покрај нејзината перенијалност, универзалност, таа сепак и има своја темпоралност. Таа, според нас, е трансцендентална, но се остварува во иманенцијата. Нејзината есенција лежи во трансценденцијата, но се пројавува низ иманенцијата. Со други зборови, својата универзалност ја обезбедува преку проблемите со кои се занимава (содржина), додека својата партикуларност ја пројавува низ темпоралноста: национална и историска (форма). Или, таа е транстемпорална, универзална по својата содржина, а темпорална, партикуларна по својата форма. Овој Хегеловски пристап кон философијата како „време кое самото себе си се

промислува¹ укажува токму на универзалноста на философијата, која само се пројавува низ партикуларноста на историското. Имено, Хегеловото сфаќање на философијата како „време кое само се мисли“, не значи релативизам, туку напротив – дека секое конечно, времено битие, својата основа ја има во некоја трансцендентална перспектива, што е целосно согласно Хегеловиот идеализам.²

Оправдувајќи го на овој начин нашиот „национален пристап“ кон философијата, сепак можеме дополнително да го оспориме, преку едно не толку философско, но важно прашање - не е ли сепак преамбициозно, особено за мала држава како Македонија, да говори за своја „национална философија“!? Оваа амбиција, после распадот на бившите социјалистички земји, стана силно изразена кај сите нови и помали држави, произлезени од поголемите чиј дел беа. Оваа амбиција може да се толкува како израз на извесна фрустрација, т.е. комплекс на нижа вредност, па во обидот да си го обезбедат значењето, овие мали земји се обидоа да направат или реконструираат своја, национална философија. Некои автори, токму од овие простори, ја бранат тезата дека нема простор да се говори за „национална“ философија, токму заради споменатиот „интернационален“ карактер на философијата.³ Но, ние веќе видовме, дека „интернационалниот“ карактер на философијата не ѝ пречи да има национални обележја. А ние би биле до толку амбициозни, да тврдиме дека дури и „мали“ држави имаат право на тие национални обележја и во философијата.

Впрочем, општествено-хуманистичките науки, особено философијата, не се науки само на откривање на светот, туку и на негово конструирање. Задачата на философијата, помеѓу другото, е и да го конструира, не само да го открива наративот! И токму тука лежи методолошката рамка во која ја лоцираме нашата хипотеза дека на Св. Климент може да се гледа како на философ, т.е. етичар кој би можеле да го сместиме во она што го нарекуваме „предисторија на македонската философија.“

Некои историски рамки на македонската философија

Ако веќе ја дозволивме можноста да се говори за национална философија, останува да се обидеме да го одговориме прашањето – во кои историски рамки може да се лоцира истата. Поточно, на кои историски потпорни точки постои можност да се постават темелите на една автентична философско-етичка мисла на овие простори!? Каде може да се најдат тие историски собитија од кои би

¹ G.W. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, edited by Allen W. Wood, translated by H.B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 21.

² WINTER, M. (2016). "Philosophy is its own time apprehended in thoughts": Hegel on Time and Concept. *Revista Portuguesa de Filosofia*, 72(2/3), 339–349. <http://www.jstor.org/stable/44028676>

³ ERJAVEC, A. (1997). PHILOSOPHY: NATIONAL AND INTERNATIONAL. *Metaphilosophy*, 28(4), 329–345. <http://www.jstor.org/stable/24438988>

можеле да го конструираме или реконструираме националниот философски наратив!?

Сметаме дека прво кон што треба да се свртиме во изградбата на нашите национални философски контури е таа општо словенска свети-кирилометодијева и свети-климентова традиција. Кога би се барале извори за нашите вредности, тие секако би требало да се бараат во оваа светиклиментова и светикирилометодијева традиција. И тоа не треба никогаш да се испушта од вид, оти ние друг извор немаме, макар и колку далеку и колку длабоко да одиме назад во историјата - таму идеи за втемелување на сегашноста во философијата нема да најдеме.

Затоа што како што со право тврди академик Старделов, три се темелите на историјата на македонската христијанска култура, а според нас и на културата воопшто, на која може да се втемели и една философска култура и традиција:

1. процесот на христијанизација на Балканот;
2. богомилското учење и
3. создавањето на словенската-македонската писменост – кои тој ги окареактеризира како „три грандиозни чинители со епохален историски потенцијал“.⁴

Почетокот на христијанизацијата секако е потенција, иницијација на оваа словенска писменост која ќе се рашири од тука, преку Дунав и Дњестар – како што вели Крлежа – па сè до Крим и Волга. Богомилското учење, иако ерес, сепак е едно од најзначајните движења на овие простори, затоа што во себе импрегнираше философски, антрополошки, космогониски и космолошки идеи, со што тие станаа – како што вели – Рацин – „претеча на општествените просветители од XVII век“, та дури и „ги удриа темелите на европејскиот ренесанс“.⁵

И третиот, можеби најзначајниот, а секако најплодоносниот, кој остави најраскошни плодови во словенската и македонската историја е *Охридската книжевна школа* и наследството на Св. Климент и другарите. Во градот на светлината и светоста, Охрид „се ставени темелите на една нова словенска средина, на една старословеска *цивилизација*; овде се ставени темелите на нашата сопствена културна и национална база, темелите на нашиот историски персоналитет, но, заедно со тоа и темелите на една наша автохтона уметност и естетика“.⁶ На ова тврдење на Старделов ние би додаде - и етика.

Ако некаде можат да се бараат основните идеи на кои можеме да втемелиме **национална идеја**, почетоците се тука. А оттука, преку добата на **македонската Преродба** од XIX век, па до светлиот XX век и повоената литаратура, уметност и и култура. Преродбата со двете струи: првата – првенствено црковни луѓе –

⁴ Георги, Старделов, *Summa aestheticae*, Култура, Скопје, 1991, 529

⁵ Кочо, Рацин, *Стихови и проза*, Култура, Скопје, 1966, 180-195, 181

⁶ Георги, Старделов, *Op.*, cit., 533

К. Пејчиновиќ, Ј. Крчовски, Т. Синаитски; втората – првенствено книжевници – Миладиновци, Г. Прличев, Р. Жинзифов, Пулевски, Цепенков, К. Шапкарев, П. Зогравски. Кулминацијата секако е во делото на К. П. Мисирков и неговата „За македонските работи“. Сето ова, конечно сублимира во почетокот на XX-от век со плеадата писатели, уметници, композитори, сликари: Иљоски, Ристо Крле, Личеновски, Мартиновски, Коџоман, Стефан Гајдов, Трајко Прокопиев, Тодор Скаловски, Кочо Рацин, Венко Марковски, Коле Неделковски.... Тука, во распонот на овој период можат да се барат основите на нашите национални идеи: научни, философски, етеички, естетички...

На Светите Кирил и Методиј, а посебно на Св. Климент, може да се гледа како на првите словенски, македонски философи, етичари. Затоа нивното значење е огромно. Но, како што често бидува – токму затоа се и занемарени. Колку што нам ни е познато, до сега нема посериозна студија, монографија од македонски автор за философско-религиските, етичките и естетичките идеи на овие дејци.⁷ Ова останува секако сериозен предизвик за генерациите што им должат на своите учители. Нашиот труд е само скроман придонес во тој долг.

Сметаме дека оваа традиција на Светите браќа Кирил и Методиј, на нивните наследници и ученици, Св. Климент, Наум и Охридската книжевна школа...можат сосема легитимно да се земат како основа на македонската национална философска мисла. Се разбира, дека со тоа што сесловенските браќа ги класифицираме во „македонски“, не мислиме да ги присвоиме и да ги третираме како ексклузивно македонски. Не ни паѓа на крај памет – тие остануваат сесловенски. Но, токму заради тој сесловенски карактер, сосема легитимно и ние, помеѓу другите, можеме да се повикаме на нив!

Св. Климент како дела од предисторијата на македонската философија

А од друга страна пак, токму заради фактот што ниту Св. Кирил, ниту Св. Методиј, а особено ниту Св. Климент, не биле философи во класична смисла на зборот, ги третираме како дел од „предисторијата“ на македонската философија. Кога би се направила некоја периодизација и систематизација на македонската философска мисла, целата оваа традиција би била дел од она што го нарековме „предисторија“ на македонската философија. Во оваа прилика, немаме доволно простор да ја елаборираме оваа „фиктивна“ периодизација во која евентуално

⁷ Прв обид за истражување на философското дело на браќата Кирил и Методиј и на Св. Климент и Св. Наум е направен во 1971 година, кога професорот Јонче Јосифовски покренува иницијатива, заедно со професорот Кирил Темков и Драган Ташковски, за пишување на *Историја на философската мисла во Македонија*. Овој „проект“ никогаш не е завршен, за жал. Дел од наодите на Темков за словенските мислителите објавени се во поединечни трудови: *Минатото и сегашнината на филозофијата во Македонија*, „Филозофска трибина“, Скопје, 1985, бр. 9-10. Како и трудот *Филозофските идеи во Македонија*, во книгата „Содржински и методолошки прашања во истражувањето на историјата на културата на Македонија“, МАНУ, Скопје, 1995, стр. 217-222.

би биле сместени, но сепак само накратко ќе кажеме дека приведените имиња би биле во „предисторија“ од три причини:

- прво, затоа што никој од нив не напишал експлицитно философска работа
- второ, затоа што не се ексклузивно „македонски“, туку се дел од сесловенската културна традиција
- и трето, затоа што самите тие се доживувале и делувале исклучиво во рамките на црквата и религијата.

Сепак, има доволно основа, од нивните учења и идеи да се дедуцираат философски импликации. Во таа смисла, Св. Климент (840-916), зазема централно место.

Св. Климент, секако е една од најзначајните фигури во македонската, а и сесловенската историја. Не постои словенска држава каде не се слави ликот и делото на овој светител и каде дури и по неколку значајни институции, во знак на почит, го носат неговото име.

Причините се многубројни. Пред сè, тој е еден од најславните ученици на браќата Светите Кирил и Методиј, нивни наследник и творец-довршувач на азбуката на словените. Прилагодувајќи го на словенските фонети, Св. Климент ја пишува кирилицата, со што трајно го задолжува словенскиот свет. Оттука, со право може да се смета за еден од најзначајните ликови во историјата на словените.

После смртта на Методиј (885), сите негови ученици Наум, Горазд, Ангелариј и Сава, паѓаат во немилост и се изложени на напади од германското свештенство, па Св. Климент, заедно со другарите прогонети наоѓат заштита во Бугарија. Веќе следната година, Св. Климент, по налог на неговиот штитеник, бугарскиот цар Борис I, заминува за Охрид, каде го формира првиот словенски универзитет, каде се обучени над 3500 ученици да го шират словото на Бога. Овој „потфат“ да се формира своевиден „универзитет“ на овие простори, во IX-от век, е до толку значаен, затоа што овој универзитет го чини веројатно првиот универзитет во Европа. Наспроти „официјалните“ информации дека првиот универзитет во Европа е тој во Болоња, Италија, кој е формиран 1088 година. Се разбира, би можело да се каже дека овој светиклиментов универзитет не бил универзитет во класична смисла, но контра-аргументот би се состоел во прашањето -што во тоа време било „класичен“ универзитет и дали универзитетот во Болоња, два века подоцна, бил парадигма за „класичен“ универзитет и според кои критериуми? Но, тоа е тема за друг труд. Во овој, ќе се задржиме на неговата личност, т.е. на неговиот личен „етос“, но и на теориските наоди значајни за философијата и етиката како наука и оттука за да би го оправдале местото негово како дел од предисторијата на македонската философија.

Свети-кирилометодиевската традиција како почеток на предисторијата на македонската философија

Св. Климент се надоврзува на целиот дух на таа свети-кирилометодиевска традиција, која исто така, мое да се смести во она што го нарекуваме предисторија на македонската философија. Темелот го поставуваат тие, со своите идеи.

А колку токму тие философско-религиски, етички и естетички идеи на Св. Кирил и Методија се важни, не може доволно силно да се подвлече. Св. Методиј бил учен правник, кој го напишал првото правно дело во словенскиот свет *Закон како да им се суду на луѓето*. А колку умен и учен бил брат му Кирил, говори надимакот на неговото световно име Константин-философ! Кирил своето образование го стекнал на престижната Магнаурска школа. Потоа и самиот тој предавал на истата школа, каде предавал логика и каде впрочем, заради ерудицијата го заслужил овој надимак „философ“. Првото словенско писмо (глаголицата) е оригинално дело на Константин Филозоф, кое го направил мудро користејќи го искуството и придобивките на други народи преку принципите валидни за веќе постојните графички системи, употребувани многу векови пред појавата на словенското писмо.

Кирил се смета за првиот филозоф во историјата на културата на Словените кој ја дал првата дефиниција на филозофијата, која гласи: “Филозофијата е разбирање на божјите и човечки работи, до кој степен човекот може да му се доближи на бога и како со своите дела да добие лика и прилика на оној што го создал”. Оваа дефиниција, иако во „пазувите“ на теологијата, сепак открива едно значајно разбирање на филозофијата – филозофијата како наука за тоталитетот; и при тоа, филозофијата која е длабоко антропоцентрична, во функција на осмислување на човековата егзистенција, која во случајов, секако е осмислена од божественото начело.

На вакви темели почнало да се зида зданието на *Охридската школа*. Сржта на просветителската мисија на Св. Кирил и Методиј е во солидната основа што ја развиле за просветителски континуитет, односно подготвувањето на ученици кои достоинствено ќе ѝ одговорат на историската задача.

Идеите на Св. Климент

Кога се зборува и пишува за Св. Климент, многу многу малку се акцентира неговото философско и етичко дело како влог во изградбата на една „словенска“ етика. А тој тоа го правел како со личниот пример, така и во своите писанија. А напишал доста, според некои извори дури 50-тина книги. Нему му се припишуваат опширните житија на св. Кирил и Методиј познати како *Панонски легенди*, најзначајниот извор за проучувањето на животот и делото на солунските браќа. Напишал и поуки за големите христијански празници

(Рождество Христово, за Велигден, за Зачатието на Пресвета Богородица, за Благовештението на Пресвета Богородица итн), пофални слова за други празници на апостоли и маченици (за блажениот пророк Захарија и за раѓањето на свети Јован Крстител, за светите четириесет маченици, за свети Лазар, свети Димитрија, за бестелесните Михаил и Гаврил, за свети Јован Златоуст, за свети Климент патријарх Римски) и многу други дела.⁸

Во личниот живот, пак бил богобојазен и побожен, помагал и со зборови и со дело. Кажуваат дека свети Климент не само што луѓето од охридскиот крај ги просветлувал преку христијанската вера, туку дека и физички им помагал, а дури се грижел и за овошките и самите плодородни дрвја ги оплеменил, кога од Азија во градот пренел питоми овошја, садници, та ги облагородил до тогаш дивите месни овошни дрвја.⁹ Во жититето за Св. Климент, Теофилакт¹⁰, вели: „Заедно со духовната храна, Климент им даваше и телесна храна на тие на кои им беше потребна таква храна.“¹¹ Го приводуваме, овој можеби од научна гледна точка, неважен цитат, но значаен како вовед во ликот и делот на Св. Климент.

Враќањето на Св. Климент и Св. Наум во Македонија во 886 година претставувало нов главен полигон за ширење на словенската цивилизациска свест, на територија со веќе изграден традиционален однос во таа насока. Се смета дека Св. Климент ги следел своите учители скоро во сите нивни претходни мисии па дури дека бил заедно со нив во словенското кнежество на Св. Методиј и дека потекнува од тој крај на Македонија. Дејноста на овие двајца истакнати кирилометодиеви ученици означувала враќање на реализацијата на идејата за ширење на словенската цивилизациска свест назад кон нејзините извори – Македонија.

Во Охрид, во рамките на Охридската книжевна школа, Климент помогнат од собратот Наум, создал своевидни христијански, но и цивилизациски признаци што се потпираше на традиционалните милениумски духовни и културни одлики на овој терен во минатото. Нивната активност се третира како своевидна христијанска, но и цивилизациска ренесанса на духовни појави што

⁸ *Похвала на Кирил Философ, Похвала на словенските учители Кирил и Методиј, Похвално слово на бестелесните Михаил и Гаврил, Похвално слово за четиридневниот Лазар, Поука за блудниот син...* се само некои од насловите од богатата библиографија на Св. Климент.

⁹ Од записите на Кузман Шапкарев, види: https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%A8%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2

¹⁰ Податоците за неговиот животот се црпат првенствено од опширниот животопис од Теофилакт Охридски од XI век. Теофилакт оставил оставил вредни информации и за Светите Петнаесет Тивериополски свештеномаченици - група христијански светци и маченици од IV век. Оригиналниот извор на делата на Теофилакт е во познатите 126 тома од изданието на Миње, издадени 1864 во Париз - „Patrologiae cursus completus, Series graeca“.

¹¹ Животопис на св. Климента, бългaрски архиепископ. От Теофилакта, Охридски архиепископ. Превел от гръцки с малки съкращения Д. Матов. Пловдив, 1896, 25

во Охрид веќе имале свои препознатливости, со нови импулси во верата и во културата.

Св. Климент се грижел, не само духовно, туку и физички за своето паство. Им помагал на сите можни начини. Со неверојатно чувство за грижа Св. Климент ја вршел должноста кон верниците. Но, Св. Климент „не е само величествен моралист, *најдобриот човек* од сите нас и наш образец. Тој е и првиот и најдобриот *етичар* во нашата култура.“¹² Ова го потврдува погоре реченото дека Св. Климент не е само важен како морален лик, како морален образец кој живеел етички, непорочен живот, туку тој е значаен и за етиката како наука. Па во таа смисла, Темков продолжува: „Од стотина текстови зачувани од многу пообемниот опус на Климент Охридски, речиси секој има морална нишка, третина од нив пак, се првокласни *етички расправи*“.¹³

Три идеи можат да се издвојат како централни кај етиката на Св. Климент. **Првата** произлегува од самото инсистирање на моралот како централен. Нема полошо од морална несовесност, затоа што неморалноста е спротивна на човековата вистинска природа. Св. Климент јасно сфаќа дека неморалноста значи деформација на човековата вистинска природа и функција. Со тоа, Св. Климент се покажува како нашиот „национален“ Кант, кого „само две нешта го исполнуваат со восхит – свезденото небо над мене и моралниот закон во мене“.¹⁴ Етиката е човековата суштина, поточно човечкото во човекот е моралот.

Втората идеја кај Св. Климент, впрочем е централната порака која слободно може, како што забележува и Темков, да се прогласи за нашиот „македонски категорички императив“¹⁵, а кој гласи: „тргај се од злото и прави добро“! Значи, не е само доволно да не чиниме зло („тргај се од злото“), ами треба да чиниме добро, за да бидеме морални. Само тргањето од злото може да значи и морална индиферентност, ако не е пропратено со чинење добро. Ова ја демонстрира јасната етичка насоченост на мислата на Св. Климент, „централноста“ на етиката како наука и моралот кај поединецот како највреден.

Третата идеја, можеби е најзначајна, а која може да се издвои како имплицитна од неговите пораки во разните списи. А тоа е јасната интенција на етиката и моралот кај човекот да му се додели централно место. Имено, дури и примањето на Бога кај поединецот има етичка функција првенствено. Значи, стожерот е моралот. Оттука, обоготворувањето на човекот, кај Св. Климент покрај таа сотириолошка, или есхатолошка димензија, ја потенцира и таа етичка димензија. Да се биде христијанин, значи да се биде етичен. „Тој во којшто ќе се всели Бог со присуството на своето живототворно тело, не е ли почист од злото? Не се обновува ли чистотата секој ден како орел и

¹² Кирил, Темков, *Етика*, Епоха, Скопје, 1998, 85

¹³ Ibid., 85

¹⁴ Имануел, Кант, *Критика на практичниот ум*, Епоха, Скопје, 1993

¹⁵ Кирил, Темков, *Op. cit.*, 90

високо излетува со умот? Откако ќе го разбереме ова, браќа, ќе се обновиме со чистота и со добрина и својот живот достоин ќе го сториме - а не само со збор да се нарекуваме христијани, туку во духовен подвиг да се поставиме и да се надминуваме еден со друг во добрината...“¹⁶ Гледаме – „вселувањето на Бога“ во поединецот, првенствено значи морална чистота. И уште еднаш – животот е достоин само како етичко живеење – со што се потврдува „кантијанскиот“ восхит на моралниот закон во човека. Достоен за човек е само моралниот човек. Моралот се покажува како **сушност** човекова.

Дополнително, Св. Климент не останува на ова „апстрактно“ етичко ниво, туку во многу од своите списи, тој буквално ги набројува добрите и лошите дела. Со тоа, тој дава и практични напатствија како да се води поединецот во животот, со што се покажува не само како теоретичар, туку и како жив пастир на своето паство. Со тоа, дополнително блеснува неговиот морален лик, не само како теоретичар, туку како жив сведок на Христовата вера, живот и учење. Впрочем, тој самиот за епископите и клирот вели дека треба „самиот во сè да дава пример со добро дело.“ Како што несомнено и самиот Св. Климент живеел.

Заклучок

Етичките импликации кај Св. Климент се несомнени. Од неговите идеи, од идеите на неговите учители, светите браќа Кирил и Методиј, како и од Св. Наум, може да се изведат философско-етички основи за нашата национална идеја. Се разбира, тие првенствено биле богослови, но тоа не значи дека не може да се екстрахира од тоа богословие автантична философија, макар и религиски интонирана. Впрочем, целокупната, автентична руска философско-етичка мисла, на пример, е религиски фундирана. Исто така, друг проблем на кој би наишле е што ниту еден од нив интенционално не пишувал философски трактати, а ниту пак имал систематска мисла. И единствено овде треба да се биде прилично внимателен – интерпретацијата од наша страна да не прерасне во неавтентично толкување и по аналогија да заклучуваме нешто што кај нив не постои.

Но, тоа се методолошки предизвици со кои една посериозна студија допрва треба да се соочи. Нашата задача овде беше само да посочиме на некои аспекти од делото на Св. Климент, кои сметаме дека се важни за етиката и дека во нив гледаме можност за изградба на една „национална“ философско-етичка мисла. Секако, философијата не може да се ограничи во својата универзалност на националното, но токму со универзалните пораки и идеи на оваа традиција можеме да ископаеме темел во нашите национални потраги.

¹⁶ *Климент Охридски, Житија, слова, поуки*, избор, превод и коментари Радмила Угринова-Скаловска, Македонска книга, Скопје, 1974

Токму затоа, би можело, на пример, кога се бараат философско-етичките импликации, кај Св. Климент, па и кај неговите учители, но и другари, како Св. Наум, да се обидеме да ги врамиме во некои од постоечките европски философски традиции. Со што ќе покажеме дека, од една страна, философско-етичките пораки се универзални, а од друга дека се вкоренети во долгата европска традиција и цивилизација. Тоа ќе биде нашиот мал влог. Овој труд се обиде да го покаже тоа со етиката на Св. Климент.

Референци

- [1] *Животопис на св. Климента, бългaрски архиепископ*. От Теофилакта, Охридски архиепископ. Превел от гръцки с малки съкращения Д. Матов. Пловдив, 1896
- [2] Имануел, Кант, *Критика на практичниот ум*, Скопје: Епоха, 1993
- [3] Климент Охридски, *Житија, слова, поуки, избор, превод и коментари* Радмила Угринова-Скаловска, Скопје: Македонска книга, 1974
- [4] Поленаковиќ, Харалампие: „Два прилога за **Климент Охридски**“ – *Стрем* 12/3, 1996, 51-57.
- [5] Рацин, Кочо, *Стихови и проза*, Скопје: Култура, 1966
- [6] Старделов, Георги, *Summa aestheticae*, Скопје: Култура, 1991
- [7] Темков Кирил, *Етика*, Скопје: Епоха, 1998